

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Філософський факультет
Центр українознавства

УКРАЇНОЗНАВЧИЙ АЛЬМАНАХ

Випуск 17

Київ
2014

Українознавчий альманах. Випуск 17. – К., 2014. – 334 с.

До випуску увійшли статті українських та зарубіжних авторів, присвячені дослідженню культурно-інтелектуальної складової цивілізаційного поступу українства. Публікації згруповано за наступними проблемами: теоретико-методологічні засади дослідження культурно-інтелектуального поступу українства у цивілізаційному вимірі; національна культура українців в умовах глобалізації; історичні та філософські аспекти становлення української нації; науково-освітній поступ українства в минулому та сьогоденні; форми культурного діалогу українців зі світом; українська діаспора як носій українськості поза межами України; рецепція українства та України в європейському просторі; українознавча «шевченкіана»; здобутки українських учених у природничих та технічних науках.

Для науковців, викладачів, студентів, аспірантів ВНЗ та широкого кола осіб, що цікавляться українознавчою проблематикою.

The issue contains the articles of Ukrainian and Foreign authors devoted to the problem of cultural and intellectual components of civilization development of Ukrainians. The publications are grouped after the next subjects: theoretical and methodological research's bases of culturally-intellectual progress of Ukrainians in civilization dimension; national culture of Ukrainians in the time of Globalization; historical and philosophical aspects of formation of the Ukrainian Nation; progress of scientific and educational spheres in the past and nowadays; forms of cultural dialog of Ukrainians with the world; Ukrainian Diaspora as the carrier of the Ukrainian culture abroad; reception of Ukrainians and Ukraine in Europe; figure and heritage of Taras Shevchenko in Ukrainian Studies; achievements of Ukrainian scientists in natural sciences and technique.

For scientists, lecturers, students and post-graduate students as well as for all readers interesting in Ukrainian Studies.

Відповідальний редактор
д-р політ. наук, проф. *Микола Обушний*

Відповідальні за випуск
Катерина Кобченко, Людмила Сорочук, Тетяна Шептицька

Редакційна колегія:

М. І. Обушний, д-р політ. наук, проф. (відп. ред.); С. Р. Кагамлик, канд. істор. наук, ст. наук. співроб. (заст. відп. ред.); К. А. Кобченко, канд. істор. наук (відп. секретар); І. В. Верба, д-р істор. наук, проф.; Л. П. Гнатюк, д-р філол. наук, доц.; Т. Г. Горбаченко, д-р філос. наук, проф.; Л. В. Грицик, д-р філол. наук, проф.; М. В. Довбищенко, д-р істор. наук, доц.; О. П. Івановська, д-р філол. наук, проф.; В. П. Капелюшний, д-р істор. наук, проф.; В. Ф. Колесник, д-р істор. наук, проф.; А. Є. Конверський, д-р філос. наук, проф., акад. НАН України; В. І. Лубський, д-р філос. наук, проф.; А. К. Мойсієнко, д-р філол. наук, проф.; В. І. Панченко, д-р філос. наук, проф.; Г. Ф. Семенюк, д-р філол. наук, проф.; В. І. Сергійчук, д-р істор. наук, проф.; О. І. Салтовський, д-р політ. наук, проф.; Ю. М. Сорока, д-р істор. наук, проф.; О. І. Ткач, д-р політ. наук, проф.; В. Ф. Цвих, д-р політ. наук, проф.; Л. О. Шашкова, д-р філос. наук, проф.; М. А. Шульга, д-р політ. наук, проф.; В. І. Ярошовець, д-р філос. наук, проф.; Ч. С. Кірвель, д-р філос. наук, проф., зав. каф. філософії Гродненського держ. ун-ту ім. Лики Купали (Білорусь); А. М. Кумиков, д-р філос. наук, проф. каф. філософії Кабардино-Балкарського держ. ун-ту (Російська Федерація); Л. Здибел, д-р філософії (габілітов.), проф. Ін-ту філософії Ун-ту імені Марії Кюрі-Склодовської (м. Люблін, Респ. Польща); Я. Мокляк, д-р історії (габілітов.), проф. Ін-ту історії Ягеллонського ун-ту (м. Краків, Респ. Польща).

Затверджено Вченою радою філософського факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
(Протокол № 3 від 24 листопада 2014 року)

Зареєстровано Міністерством юстиції України.
Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16411-4883Р від 04.02.2010 р.
Згідно постанови ВАК України № 1-05/2 від 23 лютого 2011 р.

«Українознавчий альманах» визнано фаховим виданням
у галузі політичних, філософських, історичних та філологічних наук.

ЗМІСТ

Губерський Леонід. Два славні ювілеї 11

I. Культурно-інтелектуальний поступ українства у цивілізаційному вимірі: теоретико-методологічні засади дослідження

Обушний Микола. Демократичні традиції українців у цивілізаційному вимірі 12

Цимбал Тетяна. Україна як бренд: освітньо-виховний потенціал вивчення надбань співвітчизників 18

Абизова Лариса. Проблема «герменевтично вихованої свідомості» суб'єкта у сучасних гносеологічних схемах політичних і соціокультурних процесів 21

Воропаєва Тетяна. Цивілізаційний потенціал українства: інтелектуальний та культуральний виміри 24

Мостяєв Олександр. Культурно-інтелектуальні перспективи українства в епоху постмодернізації 29

Косьмій Олена. Політична віра, освіта та менталітет як чинники формування політичної культури українського суспільства 33

Гордієнко Михайло. Конвенціональні форми політичної участі громадян у системі європейського вибору України 36

Жадько Павло. Етичні засади ефективної політичної комунікації: євроінтеграційний вимір 39

Гойман Ольга. Значення телебачення у процесі міфологізації масової свідомості 41

II. Національна культура українців і виклики глобалізації

Фесенко Галина. Ідентифікація міст у національному проекті: вітчизняний контекст урбаністики 44

Сорочук Людмила. Сучасні прояви етнокультурного поступу українців 47

Чик Анна. Пам'ять в контексті інтелектуального потенціалу людини 50

Петруньок Борис. Основні виклики кримськотатарській спільноті в умовах окупації Криму Росією 53

Петрушкевич Марія. Проблеми комунікації у сучасному світі та релігійна преса України 56

Талько Тетяна. Відображення цивілізаційного вибору України у вітчизняному русі Нью-ейдж 60

Усенко Наталія. Освіта, культура, релігія як чинники повсякденного життя сільської молоді у 1990–2000-х рр. 62

III. Становлення української нації: історичні та філософські аспекти

Конча Сергій. Демократичні традиції українства давньої доби 65

Довбищенко Михайло. «Аскольдове хрещення» Русі у творах українських письменників-полемістів XVII ст. 69

Агеев Александр. Магілєўска-українскія ўзаемаўплывы і запазычанні ў школьнай адукацыі XVII–XVIII ст. 72

Попружна Алла. «Останній притулок» представників козацької старшини другої половини XVII–XVIII ст. (за матеріалами духівниць козацької старшини). 75

Кагамлик Світлана. Діяльність української церковної еліти ранньомодерного часу як цивілізаційний чинник розвитку Російської імперії 77

Коніва Юлія. Система шляхів як важливий чинник господарчого освоєння Слобідської України у XVIII ст. 80

Співак Володимир. «Вольность» як морально-філософська та політико-правова категорія у повчаннях Антонія Радивилівського 83

Фйольдварі Шандор. Впливи української еліти на національне відродження сербів: книжкові видання українських братств у культурі слов'янських народів Габсбурзької імперії 86

Тіменик Зиновій. Україноцентричність у контексті філософсько-релігійних ідей: зі спадщини українських філософів (30-ті рр. XIX – 60-ті рр. XX ст.). 91

CONTENT

Guberskyi Leonid. Two Glorious Anniversaries (Introduction)11

I. Cultural And Intellectual Progress Of Ukrainians In Civilization Dimension: Theoretical And Methodological Basis Of Study

Obushnyi Mykola. Democratic Traditions of Ukrainians in Civilization's Dimension12

Tsymbal Tetyana. Ukraine as a Brand: Educative Potential of Studying of the Fellow Countrymen's Achievements. . . .18

Abyzova Larysa. The Problem of «Hermeneutic Educated Mind» of a Subject in Modern Epistemological Schemes of Political and Socio-Cultural Processes21

Voropaieva Tetiana. Civilization Potential of Ukrainians: Intellectual and Cultural Dimensions24

Mostyaiev Oleksandr. Cultural and Intellectual Perspectives of Ukrainians in the Epoch of Post-modernization . . .29

Kosmii Olena. Political Belief, Education and Mentality as Factors of Forming of Ukrainian Society's Political Culture.33

Gordienko Mykhailo. Conventional Forms of Political Participation of Citizens on the System of European Choice of Ukraine36

Zhadko Pavlo. Ethic Principles of Effective Political Communication: European Dimension39

Goyman Olga. The Role of Television in the Process of Mass Consciousness' Myth Making41

II. National Culture Of Ukrainians And Challenges Of Globalization

Fesenko Galyna. Identification of Cities in the National Project: Ukrainian Context of Urban Studies.44

Sorochuk Ludmyla. Contemporary Manifestations of Ethnic and Cultural Progress of Ukrainians47

Chyk Anna. Memory in the Context of Intellectual Potential of Human.50

Petruniok Borys. Main Challenges for the Crimean Tatars' Community under the Russian Occupation of Crimea53

Petrushkevych Mariia. Problems of Communication in the Modern World and Ukrainian Religious Press.56

Talko Tetiana. Reflection of the Civilization Choice of Ukraine in the home New Age Movement.60

Usenko Natalia. Education, Culture, Religion, as Factors of Everyday Life of Young Rural People in the 1990–2000th62

III. Formation Of The Ukrainian Nation: Historical And Philosophical Aspects

Koncha Sergii. Democratic Traditions of Ukrainians of the Ancient Time65

Dovbyshchenko Mykhailo. «Askold's Christening» of Rus in the Works of Ukrainian Polemic Writhers of the 17th Century69

Aheyeu Aliksandr. Mahilioŭ – Ukrainian Mutual Influences and Inter-Relations in School Education in the 17–18th centuries72

Popruzhna Alla. «The last Refuge» of the Representatives of Cossack Elite on the Second Half of the 17th – in the 18th century (after the Cossack's Testaments)75

Kagamlyk Svitlana. Activity of Ukrainian Church Elite of the Early Modern time as Civilization Factor in Russian Empire.77

Koniva Yuliia. System Communication Lines as an Important Factor of Economic Development of Sloboda Ukraine in the 18th century80

Spivak Volodymyr. «Liberty» as the Moral-Philosophical and Socio-Legal Category in the Teachings of Anthony Radyvylovskyi	83	Stambol Ihor. Imitation by Ukrainian of the «Young» National Movements in Europe of the 19 th century: Ivan Lypa in the «Brotherhood of Taras».	99
Földvári Sándor. Influences of the Ukrainian Elite on the National Awakening of the Serbs: Publishing of Ukrainian Brotherhoods in the Culture of Slavic Peoples in Habsburg Empire	86	Wierzbieniec Waclaw, Potaczek Joanna Elżbieta. Difficult Destiny of Greek-Catholic Church on the Example of Przemysł Bishop Josafat Koncilovskij's Life	102
Timenyk Zynovii. Ukraine-Centrism in the Context of Philosophical and Religious Ideas: From the Heritage of Ukrainian Philosophers (1830–1960es)	91	Chernova Yuliia. Philosophical Aspects of National Identity of the Ukraine Feminists at the End of the 19 th – the Beginning of the 20 th century	109
Vasylyk Iryna. Juridical Faculty of the Lviv University in Teaching and Development of Advocates and Lawyers the Participants of the Ukrainian National Movement	95	Konyk Olexander. Education, Language and National Structure of the Russian empire in Programs of All-Russian Political Parties in 1906	112

IV. Intellectual Progress Of Ukrainians And European Context: Pages Of The History And Challenges Of Today

Kobchenko Kateryna. The Beginning of History of the St. Vladimir University in Kyiv: European Idea in Imperial Context	116	Vyzdryk Vitalii. The Role of Ukrainian Pedagogical Society “Native School” in the development of National Education in the 1920ies	142
Valiavko Iryna. The history of the Philosophy Chair at the St. Volodymyr's University in Kyiv in the Context of European Intellectual Tradition	119	Kalinicheva Galyna. Higher Education in Ukraine in the Context of the modern Civilization's Changes.	146
Rudakevych Oleg. Phenomenon of Volodymyr Antonovych's Ukrainian Identity at the time of imperial Russia	124	Yurchenko Eduard. Ukrainian Science and Education as the Basis of Leading Development Strategy for Ukraine.	149
Bakanidze Otar, Naskidashvili Nino, Chkhatarashvili Sophio. University of Kyiv – The Centre of Education of Georgian Students.	127	Ponomarevskyi Stanislav. Identification of Educational Space and Social Processes.	153
Kravchenko Olena. Anthropological Dimension of Philosophic Education in the Kyiv-Mohyla Academy.	130	Kharchenko Larysa. European Educational Traditions in the Modern Ukrainian Society	156
Onishchenko Oksana. Teaching Activities of Christina Alchevska in the Context of Development of European Education.	133	Terepyshchii Sergii. Educational Services in the Context of Main Globalization Tendencies	159
Vovk Olga. Vasyl' Karazin in the Intellectual Milieu of the West Ukrainian Diaspora: to the Question of Historiography's Image	136	Svyrydenko Denys. Analysis of the Role of Virtual Academic Mobility in Substantiation of Modern Higher Education Development Principles.	163
Petrykova Valentyna. The history of appearance and development of the Ukrainian Academy of Sciences in the context of traditional humanitarian culture of Europe	139	Antoniuk Tetiana. Major Factors Inhibiting Integration's Processes in Higher Education of Ukraine	165
		Yukhimenko Natalia. Dynamics of Functions of the Education System in the Light of New Trends in Human's and Society's Development.	169

V. Literary And Art Forms Of The Ukrainians' Cultural Dialog With The World

Grytsyk Liudmyla. Globalization and Ukrainian Studies of Literature	173	Dunai Pavlyna. Evangelical Inter-textual Character of the Short Prose of Natalena Koroleva (Tale “The Sea of Galilee”).	186
Shcherbatiuk Olena. Ukrainian Art Tradition on the Background of European Cultural Space	175	Averianova Nina. Painting of Galyna Masepa in the Context of Advancing of Ukrainian Culture.	190
Nazarevych Lesya. The language means of expression of Ukrainians' spiritual culture in the novelistic of Vasyl Stefanyk.	178	Jerzhkyivska Natalia. Natalia Livytska-Holodna's Translation of the Poetry “The Swan” by Konstantin Balmont.	194
Patlan Yuliia. On «Ukrainian» in Life and Work of the Writer Vasily Eroshenko: To the 125 th Anniversary of his Birth	182	Lishchyns'ka Olga. Modern Ukrainian Visual Art: Cultural Contributions and Borrowings	197

старшиною спосіб легітимізації свого суспільного положення через посилання на «право шаблі» (відоме мазепинське – «же презь шаблю маємь право»).

Таким чином «вольність» у творчості Антонія Радивилівського є ключовою для позначення людської гідності категорією, якою вимірювалися, як норми християнської моралі, так і громадянська свідомість особи, котра є членом «християнського суспільства».

1. Довга Л. Штрихи до портрету ректорів Києво-Могилянського колегіуму: Лазаря Барановича та Інокентія Гізеля / Лариса Довга // 350-ієcie Unii Hadziackiej (1658–2008) / Pod red. Teresy Chynczewskiej-Hennel, Piotra Krollia i Mirosława Nagielskiego. – Warszawa, 2008. – S. 341–358. 2. Оріховський-Роксолан С. Квінкункс, тобто вірець устрою Польської держави, виставлений ніби на шахівниці Станіславом Оріховським Окшицем з Перемишлянського краю і надісланий коронним посланцем у Варшаві як різдвяний подарунок під Новий рік літа Господнього 1564 [Електронний ресурс] / Станіслав Оріховський-Роксолан. – Режим доступу: http://litopys.org.ua/human/hum12_1.htm. 3. Радивилівський А. Венец Христов, з проповедей неделных, аки з цветов рожаных, на украшение православно-кафолической святой восточной церкви, сплетеный,

или казания недельные... / Антоній Радивилівський. – К.: Тип. Києво-Печерської лаври, 1688. – [20], 543 л. 4. Радивилівський А. Венец Христов... [Рукопис] / Антоній Радивилівський. – ІР ЦНБУ ім. В. І. Вернадського. – П. Ник м., П. 560, т. 2. 5. Радивилівський А. Огородок Марії Богородиці / Антоній Радивилівський. – К.: Друкарня Києво-Печерської лаври, 1676. – 1170 с. 6. Сакович К. Вірші на жалосний погребзацного рицера Петра Конашевича Сагайдачного, гетьмана войська його королівської милості Запорозького [Електронний ресурс] / Касіян Сакович. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/human/hum29.htm>. 7. Слівак В. В. «Ісїазм» та «активне служіння» – дві ідентичності Антонія Радивилівського / В. В. Слівак // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: «Культурологія». – Вип. 15. – Острого, 2014. – С. 177–185. 8. Яковенко Н. Дзеркала ідентичності. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVIII ст. / Н. Яковенко. – К.: Laurus, 2012. – 472 с. 9. Яковенко Н. М. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України / Наталя Миколаївна Яковенко. – К.: Критика, 2006. – 584 с. 10. Brogi V. G. Rus, Ukraina, Ruthenia, Wielkie Ksiestwo Litewskie, Rzeczpospolita, Moskwa, Rosja, Europa Środkowowschodnia: o wielowarstwowości i polifunkcjonalizmie kulturowym / G. Brogi Bercoff // Contributi italiani al XIII congresso internazionale degli slavisti / Ed. Alberto Alberti et al. – Pisa. – 2003. – P. 325–387.

УДК [316.344.42(=161.2)(655.06)]:325.81(163.41)(439.5)

Шандор Фйольдварі

Впливи української еліти на національне відродження сербів: книжкові видання українських братств у культурі слов'янських народів Габсбурзької імперії

Українська еліта у XVII та XVIII століттях відігравала значну роль у формуванні еліти інших слов'янських народів. У цьому викладі йдеться про сербсько-українські стосунки. Сербі імпортували багато богослужбових книг від українських друкарень, які були виданнями світських товариств, що називалися братствами (лат. *Confraternitati*). Поряд із богослужбовими книгами було багато видань світського характеру. Як довів акад. Я. Ісаєвич, передмови та післямови, а також гравюри з цих книг зазнавали впливу польського бароко. Сербі, що проживали на Балканах, унаслідок домінування грецької еліти не мали можливості користуватися ані церковнослов'янською мовою під час церковної служби, ні кириличними літерами, навіть у монастирях. Натомість у Габсбурзькій імперії серби вільно купували кириличні книги, у переважній більшості з українських друкарень Східного краю Речі Посполитої, і лише незначною мірою – з «Печатного двору» в Москві. Впливи Царської Росії на сербів посилювалися тільки після поділу Польщі наприкінці 18 століття.

Ключові слова: Православні братства, книгодрукування, еліта, Угорське королівство, Габсбурзька імперія, сербсько-українські стосунки.

We can speak about the evolving of the Ukrainian elite and its special activities also international contacts in the 17th cent. According to great findings of passed academician Y. Isaevich, the brotherhoods (*Confraternities*) were enlightened civil organizations and their activity in the field of the book-printing (not only, but we must be limited on it due to the frameworks of the paper) – it was the evolving the national Ukrainian culture representing by national elite. This enlightened elite provided the national awakening of the others as of the Serbs, too. Living in the Hungarian Kingdom, the Serbs could use their Slavic language in local administration and Church Slavonic in the liturgy which was denied on the Balkans. Neither the Turkish rulers nor the Greek Church elite permitted any way of neither the Serbian national service nor the keeping their Slavic national heritage. Moving to Hungary, Serbs had chances to contact the East Slavic cultural centers and these were Ukrainian but not Russian. The Tsarist Empire interfered into the things of Balkan peoples since the last quarter of the 18th cent., after the dividing of Poland. Before this the Serbian-Ukrainian contacts were strong, which was reflected by the book-import. Thus the findings of the author on the recent book-collections held in Hungary contribute new data to the international role of the Ukrainian elite even in the time it was burn.

Keywords: Orthodox Brotherhoods, Printing, Elite, Hungarian Kingdom, Habsburg Empire, Serbian-Ukrainian Relations.

Завданням нашого дослідження є визначити, у якому обсязі книги з українських друкарень завозилися до тогочасного Угорського Королівства (що було частиною тодішньої Габсбурзької імперії), і чому й православні серби теж купували свої богослужбові книги з друкарень (Західної) України, а також, які впливи ці книги могли здійснювати на духовну культуру сербів, і яку роль відігравало в цьому процесі посередництво уряду.

У 18 столітті ми вже говоримо про існування національної української культури. Це доводив Ігор Шевченко в статті «Формування національної самосвідомості перед 1700 роком», що була надрукована у його збірнику праць (до 1996 р. він окремо цю статтю не публікував), а до 2001 р. була доступною тільки її англійська версія [82, с. 187–196]. У минулому десятилітті ця праця була перекладена українською мовою, але до того україністика і на Заході, і у самій Україні звертали

мало уваги на цю тему й не вдавалися до полеміки про поняття історії України [43, с. 199–208]. І. Шевченко пише, що вже у XVIII ст. існувала певна канцелярсько-літературна мова, бо документи, які посилалися від «малоросійських» земель до Москви, повинні були там перекладатися.

Цитуємо автора: «Та яку б термінологію ми не прийняли, можна з певністю говорити про існування – на кінець періоду, охопленого нашими нарисами, – особливої української самосвідомості. Мало того, між другою чвертю та кінцем XVII ст. не тільки освічені мешканці України, але й їхні сучасники-чужинці, відчували, що на українських землях, як би вони не називалися – *Русь, Україна* чи *Малоросія* – живуть люди виразно відмінні від поляків, литовців чи москвичів. З одного боку, існували об'єктивні, тобто видимі ззовні, відмінності між українцями та їхніми сусідами, а з іншого боку – існувала уява самих мешканців України про себе як

про щось окреме, суб'єктивне відчуття своєї відмінності від сусідів» [43, с. 199].

Безсумнівно є те, що у XVIII ст. в Україні вже була сформована така еліта, яка мала свої традиції й підтримувала контакти з сусідніми землями та народами. Визначний приклад може являти Григорій Сковорода, який мандрував у т. ч. до Угорщини й Відня, а також до Німеччини. Щодо нього є свідчення, що він навчався в Королівському Університеті м. Трнава (нині у Словаччині, а тоді – м. Надьсомбат у тодішньому Угорському Королівстві). Сковорода побував у містах Угорщини в 1745–50 рр. [22]. Про час його перебування в Угорщині тривали суперечки, й угорський вчений Я. Варади-Штернберг, який проживав на Закарпатті, присвятив дослідженню цього питання [85]. І хоча його працю вже переклали українською мовою, на нього рідко посилаються у фаховій літературі про Сковороду [1]. А він помер і не закінчив свої дослідження...

І чи не варто було б згадати й інших представників української еліти, які побували в Угорщині у XVIII ст.? Автор цієї статті знаходив покрайний запис у книзі, яка знаходиться тепер у Бібліотеці Римо-католицької Архієпископії у м. Еґер (північна Угорщина), у якій йдеться про те, що батько власника купив цю книгу, коли був співаком у Києво-Печерській Лаврі, а власник «зараз» (у 1770-их роках) навчається у м. Еґері; цитуємо [49, № 2, с. 299]:

Псалтир, Київ: Лавра, 1743; форзац, лицьова сторона:

Сію книжицу & ал[л]тир подари[л]ъ спи[вн]ику оигорски2 земли Семиону Браницкому закончилъ киевопечерк[аго] м[о] н[а]ст[и]ря. З еросхи монахъ Павел[ъ] и подписа[л]ъ своєю рукою 746 году авгус[та] 18 (цифри – латинського шрифту!)

У цій книзі, задній форзац, оборотна сторона:

Азь Семіон Браницкий досталь есмъ сію книжицу & алтирь року 747 ms [1746 – цифри тут кириличного шрифту] подарил (так! без ъ) есмъ еи сину своему Стефанови.

Скорочень немає, цей чоловік був закарпатського походження, намагався писати класичною церковнослов'янською мовою, але це було для нього дещо штучним і незвичним. Натомість перший із цитованих чоловіків (монах Павел у Києві «своєю рукою») мав ліпшу практику, більше досвіду, хоча й зазнавав впливів повсякденної мови [49, № 2, с. 300].

Тут ми переходимо до центрального питання цього викладу.

Отже ті книги, які ввозилися до тодішнього Угорського Королівства (до угорської частини тогочасної Габсбурзької Імперії) у XVII–XVIII ст., були засобами посередництва української культури. Богослужбові книги були імпортовані не тільки закарпатськими грекокатоликами Мукачевської єпархії, а також православними сербами, які проживали на території Угорщини. Ці богослужбові книги ввозилися переважно з Західної України, і вони здійснювали вплив на духовну культуру сербів [2; 18; 19]. Отже, так українська еліта впливала на сербів – видруковувала книги, писала до них перед- і післямови, вирізала гравюри [11; 28], що також мало особливе значення у культурному посередництві [51; 52; 53].

Як висвітлювалося це питання у фаховій літературі?

Дослідження стародруків кириличного шрифту почалося в Угорщині з появою праць Антонія Годинки у першому десятилітті ХХ ст. [57; 58; 59]. Він наслідував росіянина Івана Каратаєва, який був видатним першовідкривачем цієї галузі, але не був фахівцем. Ні він, ні Годинка ще не уклали повних систематичних описів стародруків та не могли порівнювати примірники з міжнародними каталогами, бо таких ще не існувало [17; про нього 20; 23].

Після Другої Світової війни активізувалися дослідження стародруків завдяки студіям Немировського в Росії, Галинченка в Білорусії, а стосовно нашої теми – Я. Ісаєвича в Україні. Є. Немировський був головою й найвидатнішим укладачем «Сводного каталога» стародруків. [24; про нього 40], Г. Голєнченко склав зведений каталог стародруків, які містяться у книгосховищах Білорусі [3; 4; про нього 9]. Що стосується академіка Ярослава Ісаєвича, то йому належить найвидатніша роль у розвитку науки про стародруки, бо він був зацікавлений не тільки у тому питанні, що було надруковане, але також багато писав про те, чому деякі книги друкувалися саме у певному місці, він цікавився стилем їх написання, і що дуже важливо, для кого, тобто для якої групи клієнтів вони призначалися [12; 61; 62; 63; про нього 71].

В Угорщині сучасницею Ісаєвича була Естер Ойтозі, вони листувалися. Вона досліджувала предовсім книжкові колекції Східної Угорщині (Затисайського краю) і звертала увагу на те, що багато книг привозилося з українських земель. Але про міграції книг, про їхню роль у посередництві культур вона майже не писала, бо займалася тільки описом стародруків, хоча дуже акуратно, й співпрацювала з міжнародними центрами фахівців з цієї теми [26; 75].

Її учнем і послідовником є автор цієї статті Шандор Фйольдварі, який досліджував римо-католицькі книжкові колекції також на інших територіях Угорщини. Про це було прочитано доповідь на 3-ому міжнародному Конгресі у м. Харків у 1996 р. [38]. Там автор цієї статті підкреслив, що багато стародруків кириличного шрифту зберігаються в римо-католицьких бібліотеках, до яких ці книги завозилися не випадково, але свідомо, планово. Що стосується Бібліотеки Архієпископії в м. Еґері (північна Угорщина), то там єпископ Кароль Естерхазі заклав бібліотеку, щоб організувати університет, чого йому королева Марія Тереза не дозволила, натомість була заснована школа юриспруденції, а також вищі класи середньої школи – вища гімназія, також «філософська школа», яка слугувала вже початковим ступенем університету [34; 35]. А найважливішим було те, що тут працювала богословська семінарія. Після Ужгородської унії 1646 р. закарпатські грекокатолики мали можливість навчатися в «західних» семінаріях, опановуючи не лише грамотність, але також європейську культуру. Закарпатські семінаристи вивчалися в Еґері, в Трnavі (Надьсомбат), у Великому Варадині (тепер Орадя в Румунії, а тоді – м. Надьварад у Трансильванії), також у Відні, де Марія Тереза заснувала «Барбареум» – гуртожиток і семінарію при церкві Св. Варвари. Що стосується закарпатських грекокатоликів, то хоч вони і не були раді навчатися в Еґері, їх там у другій половині XVIII ст. було чимало, і вони мали також богослужбові книги, щоб вчити візантійську літургію й церковнослов'янську мову. У 70-х роках XVIII ст. там працював грекокатолицький священник Лука Габіна, професор візантійської літургії й церковнослов'янської мови. Ми знайшли повний інвентар його власності, складений після його смерті в 1772 р., у тому числі список його книг. Він мав 82 книги, що немало для XVIII ст., включно з дюжиною друків кириличного шрифту церковнослов'янської мови. Вони завозилися з українських друкарень Львова, Почаєва, Києва, Унева та ін. Він мав повний, гарний примірник першого друку відомої білоруської друкарні в м. Супрасль. Це було «Літургікон си єсть Служебник» 1692–96 рр., що почав друкуватися в м. Вільно, а далі видавався в Супраслі, тому віленські базиліани повинні були переселятися до Супраслі. Не випадково ця книга була привезена до Еґери, тому що була дуже підходящою для підготовки грекокатолицьких семінаристів до візантійських

літургій. У Супраслі вона друкувалася за підтримки митрополита Жоховського, який дуже багато робив для просвіти. Але це виходить за межі нашої доповіді, про це ми доповідали на 4-ому конгресі білорусистів у м. Каунас, 3-го жовтня 2014 р., що нині готується до друку [36; 41].

Тут ми мусимо дещо підкорегувати висновки угорського історика Антонія Годинки, який дотримувався того погляду, що ці богослужбові книги у переважній більшості були імпортовані з царської Росії, і лише частина їх – з території України (частина тодішньої Речі Посполитої) [57; 58; 59]. Годинка не знав (або не хотів знати) того, що також і серби, мешкаючи на території Угорщини, забезпечувалися богослужбовими книгами у переважній більшості з друкарень українських братств [26; 38; 51]. Годинка був греко-католицьким священиком закарпатського походження, який після закінчення богословського семінару навчався в університеті й став видатним ученим, проводив дослідження також у Відні та Римі, зібрав та уклав збірку джерел, але він, як син закарпатського греко-католицького священика, навіть ставши професором не зміг звільнитися від надмірного русинофільства, хоч наука повинна бути об'єктивною і безпристрасною. Також не має підстав той погляд Годинки, що богослужбові книги в переважній більшості були імпортовані з Росії, коли це коштувало б набагато більше, ніж завозити книги із Західної України, або навіть з Києва [50; 51; 52].

Що ж стосується сербів Угорщини, то вони завозили свої книги з України, тому що вони не мали можливості отримувати книги кириличного шрифту на батьківщині, починаючи з 17 століття. Тому що на Балканах церковна інтелігенція була грецького походження, й грецька еліта на території Балкан не дозволила користуватися слов'янськими книгами. Унаслідок домінування грецької еліти (т. зв. фанаріотів) ані болгар, ні серби не мали можливості користуватися церковнослов'янською мовою в службі, ні кириличними літерами, навіть у монастирях. Турецький султан у ці справи не втручався, тому що грецький патріарх був головою всіх християн в Оттоманській імперії [45; 65; 66; 83].

Становище сербів на Балканському півострові дуже відрізнялося від стану їхніх братів, які переселялися на території колишнього Угорського Королівства – навіть туди, де турецька оттоманська влада ще існувала. У 1541 р. Угорщина розділилася на три частини, а саме Угорське Королівство на західній та північній частинах передньої Угорщини, провінцією Габсбурзької імперії; на сході – Трансільванське Князівство, яке було васалом Оттоманської імперії; у середній частині до кінця XVI ст. всі міста й фортеці перебували під турецькою владою. Отже серби, які переселилися на території тодішнього Угорського Королівства з Балкан, від турецького гніву до кращих місць, офіційно ще залишалися під оттоманською владою. Все ж таки їхнє становище було іншим. Не тільки тому, що турецький гніт був на Балканах сильнішим. У першу чергу в Угорщині було легше займатися торгівлею, а це стосується й нашого питання про завезення книг. Головною причиною переселення була свобода відправлення релігійного культу православної віри. Найбільше сербів перейшли до Угорщини у 1690 р., коли центр сербського православного патріархату в м. Іпек був захоплений і зруйнований турками. Патріарх Арсеній Черноєвич перебував в Угорщині й привіз чимало сербів (число яких є предметом диспутів), але це переселення зовсім не було для них найкращим виходом [76; 77; 81]. Уже в 1620-х роках вони заклали Будимську сербську православну єпархію в центрі Угорщини, де тим часом діяв турецький «будимський віласт»,

тобто провінція (область) Оттоманської імперії. Отже, з 1620-их років у м. Буда (в центрі Угорщини!) розташовувались й будимський турецький паша, й будимський сербський єпископ. А в 1690-х р-х вже починалося звільнення Угорщини з-під турків, що закінчилося боєм у м. Зента 23 вересня 1697 р. Тому й зараз у замку в Будапешті стоїть кінна статуя воєводи італійського походження Євгена Савойського – воєводи Габсбургів, переможця бою у м. Зента, визволителя Угорщини, яку він відвоював для Габсбургів від оттоманських турок. За умовами мирного договору у м. Карловці (угор. Карлоца) 26 січня 1699 р. між Туреччиною, Габсбургами, Польщею й Венецією всю Угорщину було приєднано до Габсбурзької імперії. А серби, переселяючись до Угорщини, дістали привілеї від габсбурзького короля Угорщини, хоч вони багато скаржилися на те, що не мали рівноправ'я з угорським дворянством, а православна церква не була рівноправною з римо-католицькою церквою. Правда, у Габсбурзькій імперії віруючі жодної конфесії не були рівноправними з римокатоликами. Але усе ж таки серби мали значно краще становище в Угорщині, ніж на Балканах, і ось чому.

В Оттоманській імперії всі піддані були офіційно згуртовані на основі конфесії до так званих «міллетів» (турецьке слово, що позначає «людей, народ»). А також «релігійну общину» як управлінську єдність для немусульманського населення [84, с. 195–207]. Був і «православний міллет» для греків, сербів, болгар і всіх православних народів; потім «вірменський міллет» для несторіанської конфесії, до якої належали не тільки вірмени, а також римо-католики, монофізити та ін.; та «єврейський міллет» для всіх євреїв, сефардів і ашкеназі [68, с. 141–169]. Що ж до православного «міллета», вже султан Мехмед II, який заклав цю систему міллетів у 1454 р., призначив патріарха головою всіх православних і надав йому звання «турецького паші»; тому патріарх дістав право мати два кінських хвоста на своєму прапорі [45, с. 70–75]. Але всі церковні позиції займали представники грецької еліти, так звані «фанаріоти». Тут проживали багаті грецькі торговці, які були також дуже освічені та мали гроші, щоб дати своїм синам освіту в західних університетах міст Венеція, Падуя, Болонья, також у Парижі й Тюбінгені в Німеччині. Вони купували вищі ранги в Оттоманській імперії, бо там усе було предметом купівлі-продажу внаслідок східної корупції [79, с. 365–377, 370]. Також і оттоманські султани цінували освіченість «фанаріотів», оскільки турки не мали такої еліти, яку мали греки [47; 65].

Фанаріотська грецька еліта не дозволяла користуватися церковнослов'янською мовою в богослужінні, також було заборонено монахам і священикам говорити слов'янською мовою, вони повинні були вивчати грецьку мову й користуватися нею на письмі. Як підкреслює англійський історик Темперлі, навіть слов'янські книги й велика кількість рукописів були знищені руками грецьких фанаріотів [66, с. 466–67; 83, 111–113, 123–124, 163–166]. А на території Угорщини церковна влада грецьких фанаріотів майже не загрожувала сербам так, як на Балканах.

За результатами досліджень трьох сербських фахівців, які описали багату бібліотеку в Сентандреї (північна Угорщина), серби всі книги, які було надруковано у Венеції та інших південних друкарнях возили з собою, але після переселення до Угорщини купували там. Сербські парафії в Угорщині в XVII–XVIII ст. купували книги на території східнослов'янських друкарень [29]. Видання з 16 століття зберігаються в сербських колекціях до наших днів, як і книги з Тюбінгена та, значною мірою, з Венеції, але немає записів про купівлю

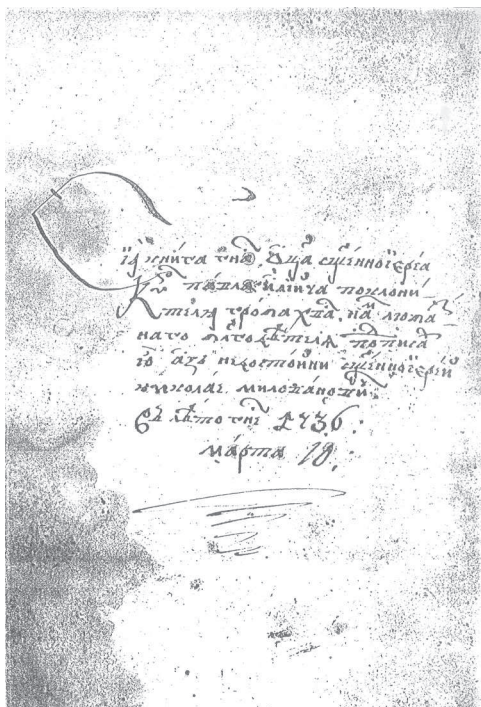

Рис. 1. Маргіналія (покрайний запис) сербського власника Николаса Міловановича 1736 (фото автора)

книг після початку XVII століття. Велика частина книг у сербських парафіях, відредагованих в XVII і XVIII ст., були надруковані в Західно-українських та білоруських друкарнях та, згідно з даними про походження в маргіналії, вони були куплені саме сербами Угорщини у XVII–XVIII ст.

Автор статті досліджував бібліотеку Веспремського римо-католицького єпископства (західна Угорщина), що має декілька книг від колишньої сербської парафії «Шошкунт». Усі вони були куплені тут, і всі – українського походження [37]. Ми знайшли й ту маргіналію (покрайний запис), в якій серб Николас Мілованович пише, що його священник Певел Ільч тут купив цю книгу (рис. 1). Про цього сербського власника Николаса Міловановича вже знали фахівці, він також був власником інших книг – всі вони були куплені в Угорщині, й всі мали українське походження [5].

Як ми побачили, переважна частина кириличних книг, використовуваних сербами в Угорському королівстві, була Західно-українського походження, отже необхідно познайомитися з ситуацією книгодрукування на цих територіях. Якими були обставини книгодрукування в Західній Україні та Білорусі в XVII–XVIII ст.? Найкраще буде звернутись до студій акад. Ярослава Ісаєвича, який нещодавно пішов із життя, результати досліджень якого дозволяють переосмислити все, що ми знали про цю тему. Друкарні в Україні належали громадянським об'єднанням, так званим братствам, і це була головна відмінність між білоруськими та українськими друкарнями та царським «Печатним двором» у Москві [62; 66]. Крім того, вони стояли ближче до польської території та культури як в географічному, так і в духовному сенсі. Хоча зміст богослужбових книг був строго визначений у візантійському обряді, а в передмовях були можливості для імпровізацій, і навіть ілюстрації були інструментами для завоювання нових клієнтів, принаймні мали привернути їхню увагу. Бароко 18-го століття, поза сумнівом, було знайомим ілюстраторам богослужбових книг, випущених у Західній Україні. Передмови та післямови додавалися у західних

Рис. 2. «Притча про сіяча» з Євангелії, надрукованої у Львові у 1632 р. (фото автора)

друкованих виданнях набагато більше, ніж у тих книгах, які були видані у Москві, ці тексти дуже стереотипні, прості [33].

Варта уваги гравюра з книги, яка була куплена сербами в Угорщині у XVII ст. Це «Притча про сіяча» в Євангелії, надрукованому у Львові в 1632 р. Ця людина – справжня українська селянка, дуже реалістично зображена. Важливо роздивитись тло гравюри: у задній її частині зображені невеличкі сільські будинки, які зображені з урахуванням перспективи. З того часу не було настільки реалістичних картин в московських виданнях, там наявні лише стереотипні заставки й кінцівки (рис. 2). За більш детальною інформацією з цієї теми слід звертатися до монографій Запаско та інших фахівців [11; 31].

Підсумовуючи, зазначимо, що в Україні світські товариства, так звані «братства» регулярно друкували книги, тому що вони працювали на ринку і повинні були випускати добрі та гарні книги, бо статки цих друкарень залежали від покупців, тож вони не могли дозволити собі випускати книги з помилками [4; 15; 38; 40]. У той час у Москві працювала тільки одна велика друкарня «Печатный двор», яка не залежала від ринку, бо від Москви до Сибіру всі церковні парафії повинні були купувати книги з цієї московської друкарні згідно царського указу [12; 13; 15; 16].

Царська Росія стала «протектором» всіх південнослов'янських народів тільки після мирної угоди в м. Кючук-Кайнарджі в 1774 р, після перемоги над Оттоманською імперією. Це стосується Балкан. А для Габсбурзької імперії (і для Угорщини) до самого кінця XVIII ст. книги ввозилися з України, і це підкреслює сербський історик, акад. Міта Костић [18; 19].

Неможливо детально оцінити, як впливали на православних сербів та закарпатських греко-католиків богослужбові книги, особливо їхні перед- та післямови [6; 18]. Ця тема потребує розкриття у окремій монографії, над якою працює автор цієї статті. Але доведеним є той факт, що західноєвропейські культурні впливи через Польщу, потім через українські

братства, мали значний вплив на сербів Угорщини. Як довів акад. Ісаєвич, передмови та післямови книжок, а також книжкові гравюри відчували на собі вплив польського бароко [див. Запаско про ілюстрації, 11]. Отже, сербське народне відродження багато чим завдячує українській книжній культурі.

1. *Вараді-Штернберг Я.* Спадщина століть. Дослідження в галузі російсько-угорських і українсько-угорських зв'язків. – Ужгород, 1979; 2. *Гаєрліовіч Н.* Історія ґірільських штампарија у Хабзбуржской монархії у XVIII століття. – Нови Сад, 1974; 3. *Галенчанка Г. Я.* Библиографический список белорусских старопечатных изданий XVI-XVIII вв. / Гос. б-ка БССР им. В. И. Ленина. Отдел белорус. литературы и библиографии. – Мн., 1961; 4. *Галенчанка Г. Я.* та ін. Книга Беларусі. 1517–1917: зводны каталог [Електронны рэсурс] / Нацыянальная бібліятэка Беларусі, НДІ кнігазнаўства. Склад. каталога Г. Я. Галенчанка, Т. В. Непарожная, Т. К. Радзевіч. Электронныя тэкставыя, графічныя даныя і праграма (196 Мбат). – Мн.: Нацыянальная бібліятэка Беларусі, 2005; 5. *Гроздановіч-Пајић М.* Ретки водени знаци у рукопису из Сентандрейских библиотеке // Археографски прилози. – 1982. – С. 83–99; 6. *Грушевський М.* Звичайна схема «русскої» історії й справа національного укладу історії східного слов'янства // Статті по славянознавству. – Вип. 1. – СПб., 1904. – С. 298–304 (передрукована: Пам'ятки України. – 1991. – № 3. – С. 4–7); 7. *Давидов Д.* Споменици Будимске епархије. – Београд, 1990; 8. *Демин А. С.* Писатель и общество в России XVI-XVII веков: Общественные настроения. – М.: Наука, 1985; 9. *Дзярновіч А.* Толькі праз крыніцы (Да 70-годдзя Георгія Галенчанкі) // Беларускі археаграфічны штогоднік. – 2007. – Вып. 8. – С. 253–263; 10. *Живойновіч Я.* Рецензія на: «Костић, Міта: Рускокрпска књи́жарска трговіна Терезіјанског доба. Сремски Карловці, 1912» // Летопіс Матице Српске. – 87. – 1912. – 290. – С. 83–84; 11. *Запаско Я.* Мистецтво книги на Україні XVI–XVII століть. – Львів, 1971; 12. *Ісаєвич Я. Д.* Круг читальських інтересів городского населення України в XVI–XVIII вв. // Федоровские чтения – 1976. – Москва, 1978. – С. 71–73; 13. *Ісаєвич Я. Д.* Послесловия московских изданий Ивана Федорова как литературные памятники // Федоровские чтения, 1983. – Москва, 1987. – С. 54–63; 14. *Ісаєвич Я. Д.* Братства та їх роль в розвитку української культури XVI–XVIII ст. – К.: Наукова думка, 1966; 15. *Ісаєвич Я. Д.* Україна давня і нова: Народ, релігія, культура. – Львів, 1996; 16. *Ісаєвич Я. Д.* Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми. – Львів, 2002; 17. *Каратаєв И.* Описание славяно-рус. книг, напечатанных кирилловскими буквами. – 2-е изд. – 1883; 18. *Костић М.* Српска насеља у Русији – Нова Србија и Славеносрбија // Српски Етнографски Зборник (Београд). – 1923. – Vol. 26, No. 1. – С. 135–327 (фотопередрук: Српско-українсько Друштво: уо., 2001); 19. *Костић М.* Рускокрпска књи́жарска трговіна Терезіјанског доба. – Срем. Карловці, 1912; 20. *Лабынцев Ю. А.* К биографии И. П. Каратаева // Федоровские чтения – 1979. – М., 1982; 21. *Лабынцев Ю. А.* Введение // Тематика и стилистика предисловий и послесловий / ред. Демин А. С. – М.: Наука, 1981. – С. 7–11; 22. *Махновець Л.* Григорій Сковорода. Біографія. – К.: Наукова думка, 1972. – С. 32, 34–36, 45–46; 23. *Немировський Є. Л.* Труды по истории рус. первопечатания во 2-й пол. XIX–XX вв. // Книга: Исслед. и материалы. – М., 1964. – Сб. 9; 24. *Немировский Е. Л.* Славянские издания кирилловского (церковно-славянского) шрифта. – М.: Знак, 2009; 25. *Огієнко І.* Історія українського друкарства. Т. 1: Історично-бібліографічний огляд українського друкарства XV–XVIII вв. // 36. Фільологічної Секції Наукового Товариства Шевченка у Львові, 10–11, 1925 (фотопередрук. – Київ, 1999); 26. *Ойтози Э.* Фонды книг кирилловской печати XV–XVIII вв. нескольких библиотек Венгерской Народной Республики // Федоровские чтения – 1980. – Москва, 1984. – С. 123–125; 26. *Поповић Д. Ј.* Велика сеоба Срба 1690: Срби селџаки и племићи. – Београд, 1954; 27. *Сазонова Л. И.* Украинские старопечатные предисловия конца XVI – первой половины XVII в (еков): особенности литературной формы // Тематика и стилистика предисловий и послесловий / ред. Демин А. С. – М.: Наука, 1981. – С. 153–187; 28–30. *Синдик Н. Р., Грозданови-Пајић М.,*

Мано-Зиси К. Опис рукописа и старих штампаних књига Библиотеке Српске Православне епархије Будимске у Сентандреји. – Београд: Нови Сад, 1991; 31. *Степовик Д.* Українська графіка XVI–XVII століть: Еволюція образної системи. – Київ, 1982; 32. *Тимов Хв.* Матеріали для історії книжної справи на Україні: Всезбірка передмов до українських стародруків. – К., 1924; 33. *Тимов Хв.* Матеріали для історії книжної справи на Україні: Всезбірка передмов до українських стародруків. – К., 1924; 34. *Фельдвари Ш.* Памятники обучения закарпатских грекокатолических русинов в г. Эгер // Slavica Quinqueecclesiensia III. 1997: Теория и практика образования славянских языков (III. Межд. науч. коняеренция г. Печ, 26–27 апреля 1996) / ред. Lendvai E.; Hajzer L. – Pécs: Krónika Publisher, 1997. – С. 236–240; 35. *Фельдвари Ш.* Старопечатные книги кирилловского и глаголического шрифтов Эгерской архиепископской библиотеки // Slavica; Annales Instituti Philologiae Slavicae Universitatis Debreceniensis De Ludovico Kossuthae Nominatae. – 1995. – 27. – С. 83–96; 36. *Фельдвари Ш.* Супрасль как белорусский центр культуры и экземпляр в Венгрии первой книги супрасльской типографии // Материялы канференции 19 красавика 1996 года / ред. Аляхнович М.; Золтан А. – Будапешт, 1996 (Hungaro-Alboruthenica, 1). – С. 15–16; 37. *Фельдвари Ш., Ойтози Э.* Кириллические книги Веспремской Архиепископской библиотеки и южнославянская миграция в селе Шошук // Studia Slavica Savariensia (Szombathely). – 1995. – 4. – 1–2. – С. 143–157; 38. *Фйольдвари Ш.* Стародруки кириллического шрифта в римо-католических библиотеках Угорщини // Третій Міжнародний Конгрес Українців 26–29 серпня, 1996 р. Літературознавство, Бібліографія, Інформатика: Доповіді та повідомлення / ред. Мишанич О. – Харків, 1996. – С. 188–192; 39. *Флеров И.* О православных церковных братствах, СПб., 1857; 40. *Фокеев В. А.* Немировский Евгений Львович // Библиотечная энциклопедия. – М.: Пашков дом, 2007. – С. 718–719; 41. *Фолдвары Ш.* Шлях екземпляра першай кнігі Супрасльскай тыпаграфіі ў Габсбургскую імперыю: унёскі ў шырокя кантакты беларускага гандлю і культуры // Чацвёрты Міжн. Кангрэс даследчыкаў Беларусі, 3–5 кастрычніка 2014 года (Коўна, Літва), Секцыя 5/в: «Супрасльскай тыпаграфія і гандаль царкоўнымі кнігамі ў Беларусі» (програма канференцыі: http://icbs.palityka.org/wp-content/prahrama/5_VKL.pdf); 42. *Харлампович К. В.* Малоросійское вліяніе на великоросскую церковную жизнь – Казань, 1914; 43. *Шевченко І.* Україна між Сходом і Заходом. Нариси з історії культури до початку XVIII століття / перек. М. Габлевич, ред. А. Ясіновський. – Львів: Ін-т Історії Церкви Львів. Богослов. Академії, 2001. – С. 199–208; 44. *Braude B., Lewis B. (eds.).* Christians and Jews in the Ottoman Empire. The Functioning of a Plural Society. – Vol. 1. – New York; London: Holmes & Meier Publisher, 1982; 45. *Braude B.* Foundation myths of the millet system // Christians and Jews in the Ottoman Empire. The Functioning of a Plural Society / eds. Braude B., Lewis B. – Vol. 1. – New York; London: Holmes & Meier Publisher, 1982; 46. *Cubrzyńska-Leonarczyk M.* Oficyna supaska 1695–1803. – Warszawa, 1993; 47. *Cvijić J.* La Péninsule balkanique. – Colin, 1918; 48. *Doroshenko D.* A Survey of Ukrainian Historiography // Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the United States. – 1957. – Vol. 5. – No. 4 (18); 1958. – Vol. 6. – No. 1–2 (19–20) (передрук самостійною кн-ю: Winnipeg: Trident Publisher, 1975, 1984); 49. *Földvári S., Hodinka A.* És a magyarország círiill könyvészet // Hodinka Antal Emlékkönyv / ed. Udvari I. – Nyíregyháza, 1993. – № 2. – P. 295–300; 50. *Földvári S.* Círiill liturgikus könyvek provenienciális kérdése. Hodinka koncepciója az újabb kutatások tükrében // Könyv és Könyvtár: Annals of The University And National Library of Debrecen. – 2000–2001. – 22–23. – P. 193–209 (abstract in English – p. 209); 51. *Földvári S.* Cross-cultural Contacts between the Serbs Lived in the Former Hungarian Kingdom and West-Ukrainian Territories – As Reflected in the Import of the Liturgical Books // The Carpathian Basin, the Hungarians and Byzantium, ред. Olajos T., Kovács Sz., Szabó P. – Szeged: Szeged University, 2014. – P. 43–59 (Acta Universitatis Szegediensis Opuscula Byzantina; 11); 52. *Földvári S.* Serbian National Awakening and Enlightenment as Inspired by the West Ukrainian Cultural Centres: Transmitted through the Hungarian Kingdom in the 18th Century // National question in Central Europe: Democratic responses to unresolved national and ethnic conflicts

International Conference, 22–24 March, 2013. ред. Lőrincz, András. – Budapest: Institute for Cultural Relations Policy (ICRP), 2013. – P. 166–179; **53. Földvári S.** The Serbian Orthodox Elite in the 18th-Century Austro-Hungarian Kingdom and the West Ukrainian Cultural Centres – through the Trade of Liturgical Books» (Hungarian text with an abstract in English.) *Belvedere Meridionale*, Szeged, vol. 26, 2014, No. 1, 23–47. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.belvedere-meridionale.hu/lapszamok/2014-1/02_foldvari_2014_1.pdf; **54. Gibb H. A. R., Bowen H.** Islamic Society and the West. – Oxford, 1957; **55. Hagen M. von.** Does Ukraine have a History? // *Slavic Review*. – 1995. – 54. – P. 658–673 (Discussion *ibid.* p. 679–719); **56. Hasluck E. W.** Christianity and Islam under the Sultans. – Oxford, 1982; **57. Hodinka A.** A munkácsi görög-katholikus püspökség története. – Budapest 1909; Hodinka A. Erdélyben és Oláhországban megjelent ó-szláv nyomtatványok // *Magyar Könyvszle* (Budapest). – 1890, – 15, 1–2. – P. 106–126; **58. Hodinka A.** Muszka könyvtárak hazánkban 1711–1771 // *Klebersberg Kunó Festschrift*, ред. Lukinich, Imre. – 1925. – P. 427–436; **59. Hrushevsky M.** A history of Ukraine. – New Haven: Yale University Press, 1941; **60. Isaevich Y.** Books and Book Printing in Ukraine in the Sixteenth and the First Half of the Seventeenth Centuries // *Journal of Ukrainian Studies*, 1993; **61.** Ісаєвич Я. Україна давня і нова. – 1996. – С. 214–239; **62.** Isaevich Y. Early Modern Belarus, Russia, and Ukraine: Culture and Cultural Relations // *Journal of Ukrainian Studies*. – 1992. – Vol. 17. – No. 1–2. – P. 17–28; **63. Isaevich Y.** The book trade in Eastern Europe in the seventeenth and early eighteenth centuries // *Journal of Ukrainian Studies*. – 1994 (допов. перевид.: Ісаєвич, Україна давня і нова. – 1996. – С. 241–260); **64. Isaevich Y.** Voluntary Brotherhood: Confraternities of Laymen in Early Modern Ukraine. – Edmonton; Toronto, 2006; **65. Jelavich B.** History of the Balkans: Eighteenth and Nineteenth Century, Vol. 1, The Eighteenth Century: Cambridge. – New York: Cambridge Univ. Press, 1983, reprint 1993; **66. Jireček C.** Geschichte der Bulgaren. – Prague, 1876; **67. Kappeler A.** From an Ethnonational to a Multiethnic to a Transnational Ukrainian History // *A Laboratory of Transnational History: Ukraine and recent Ukrainian Historiography* / ed. G. Kasianov, Ph. Ther. – Budapest; New York: Central European Univ. Press, 2009. – P. 51–80; **68. Karpat K. H.** Milletts and Nationality: The Roots of the

Incongruity of Nation and State in the Post-Ottoman Era // *Christians and Jews in the Ottoman Empire. The Functioning of a Plural Society* / ed. Benjamin Braude and Bernard Lewis. – Vol. 1. – New York; London: Holmes & Meier Publisher, 1982. – P. 141–169; **69. Kasianov G. Ph. Ther** (ed.). *A Laboratory of Transnational History: Ukraine and recent Ukrainian Historiography*. – Budapest; New York: Central European University Press, 2009; **70. Kasinec E.** *Slavic Books and Bookmen*. – New York: Papers and Essays, 1984; **71. Kasinec E.** Jaroslav Isajevych as Historian of the Ukrainian Book». *Recenzija* (1974, vol. 5, № 1). – Reprinted: Kasinec E. *Slavic Books and Bookmen*. – New York: Papers and Essays, 1984; **72. Kawecka-Gryczowa A.** *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku*, 5, *Wielkie Księstwo Litewskie*. – Warszawa, 1959. – P. 233–237; **73. Kohut Z. E.** *Origins Of The Unity Paradigm: Ukraine And The Construction Of Russian National History (1620–1860)* // *Eighteenth-Century Studies*. – 2001. – Vol. 35. – No. 1. – P. 70–76; **74. Niederhauser E.** *The Rise of Nationality in Eastern Europe*. – Budapest, 1982; **75. Ojtozi E.** *Kirchenslawische Bücher aus der Klosterbibliothek zu Máriapócs*, 1–2. – Debrecen, 1977–1979; **76. Palić M.** *Srbi u Mađarskoj-Ugarskoj do 1918*. – Novi Sad, 1995; **77. Picot E.** *Les Serbes de Hongrie*. – Prague, 1873; **78. Prymak T.** *Hrushevsky and the Ukraine's 'Lost' History* // *History Today*. 1989. – Vol. 39, Issue 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.historytoday.com/taxonomy/term/1790>; **79. Roucek J. S.** *The Geopolitics of the Balkans* // *American Journal of Economics and Sociology*. – 1946. – Vol. 5. – No. 3. – P. 365–377; **80. Rudnytsky I. L.** *Observations on the Problem of 'Historical' and 'Non-Historical' Nations* // *Harvard Ukrainian Studies*. – 1981. – 5. – P. 358–368; **81. Schwicker J. H.** *Politische Geschichte der Serben in Ungarn*. – Budapest, 1880; **82. Shevchenko I.** *Ukraine between East and West: essays on cultural history to the early eighteenth century*. – Edmonton; Toronto: Canadian Institute for Ukrainian Studies Press, 1996. – P. 187–196; **83. Temperley H. W. V.** *History of Serbia*. – London: G. Bell & Sons Ltd., 1917 (reprinted: New York: Howard Fertig Inc. Edition, 1969); **Orsinus, M.** *Zur diskussion um 'millet' im Osmanischen Reich* // *Südost-Forschungen*. – 1989. – 48. – P. 195–207; **Várad-Sternberg J.** *Utak és találkozások. Пути и встречи. Статті по історії русско-венгерських і українсько-венгерських зв'язей*. – Ужгород: Kárpáti Könyvkiadó, 1971.

УДК 215(477) 291:16 «183-196»

ЗИНОВІЙ ТІМЕНИК

Україноцентричність у контексті філософсько-релігійних ідей: зі спадщини українських філософів (30-ті рр. XIX – 60-ті рр. XX ст.)

Уперше спадщину українських мислителів – таких як Інокентій (Борисов), О. Новицький, М. Бердяєв, Митрополит Іларіон (Огієнко), М. Шлемкевич – оглядово проаналізовано з позицій україноцентричності філософсько-релігійних ідей. Стверджується, що україноцентричність ґрунтується на взаємообумовленості гармонії та симфонії.

Ключові слова: антиномії, гармонійність, міждисциплінарний простір, (між)релігійні комунікації, симфонія.

At the first time the heritage of the Ukrainian philosophers, such as Innokentij (Borysov), O. Novyts'kyj, M. Berdyayev, Mytropolyt Illarion (Ohiyenko), M. Shlemkevych is analyzed from the view of the Ukraine-centric philosophic and religious ideas. The author argues that Ukraine-centrism is based on the mutual condition of harmony and symphony.

Key words: Antinomies, Harmony, Interdisciplinary space, Interreligious Communications, Symphony.

Постановка проблеми. Українську філософію релігії досі не виокремлено у самостійну галузь знання, що належно не сприяє вивченню внутрішньоструктурних особливостей і самих філософсько-релігійних ідей. Адже мовиться про комплекс процесів, про «синтез синтезів», вивчення яких свого часу зініціював Василь Зінківський і котрі досі методологічно належно не осмислені. Недостатньою залишається також розробка темпоритміки* світоглядних, свідомісних

і менталітетних видозмін, коли мовиться про духовне буття (пра)українців на (між)релігійних** комунікаціях. До кінця неусталеними залишаються і такі поняття, як «історіософія фактажу», а особливо – «кількапроцесуальне одночасся»***.

** Префікс «між» у терміні «(між)релігійні комунікації» узятий в дужки з огляду на особливості їх контекстуальних значень: «(між)релігійне» та «конкретно релігійне» усталюються внаслідок поперемінних, переважно одночасних взаємообумовленостей.

*** Кількапроцесуальне одночасся – то певним чином усистематизовані і належно усталені зв'язки між глибинно духовним рухом, світоглядними структурами і мисленням. Назване одночасся найінтенсивніше проявляється під час реалізації ідей істини й повноти (між)релігійних комунікацій.

* Під темпоритмікою розумієм усистематизований процес, який спроможний розкривати внутрішню суть філософсько-релігійних ідей через здатність до часово-просторового синтезу із залученням таких чинників, як цілісність, гармонія, симфонія.

Наукове видання

УКРАЇНОЗНАВЧИЙ АЛЬМАНАХ

Випуск 17

Друкується за авторською редакцією

Оригінал-макет підготував
Олександр Мостяєв

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей.

Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали.

Підписано до друку 18.12.2014 р. Формат 60×84 $\frac{1}{8}$. Папір офсетний.
Гарнітура Arial. Ум. друк. арк. 39.06. Обл.-вид. арк. 54,75.
Наклад 300.

Віддруковано з оригінал-макету замовника
ТОВ «Вадекс»
04074, Україна, Київ, вул. Бережанська, 9.
Тел. тел. +380675022242
E-mail: vadex_dir@ukr.net

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 4285 від 27.03.2012 р.